

УДК 316.647.5:005.32:373

Терещенко К.В.

ВПЛИВ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ НА РІВЕНЬ ТОЛЕРАНТНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Терещенко К.В. Вплив організаційних чинників на рівень толерантності персоналу закладів освіти. У статті описано рівні розвитку основних видів толерантності (етнічна, соціальна толерантність та толерантність як риса особистості) й індексу толерантності персоналу загальноосвітніх навчальних закладів. Проаналізовано зв'язок між толерантністю педагогів й організаційними чинниками (кількість осіб, які працюють в організації, час існування організації, місце розташування організації). Встановлено сукупний вплив кількох організаційних чинників на рівень толерантності як риси особистості та індекс толерантності персоналу закладів освіти.

Ключові слова: толерантність, види толерантності, індекс толерантності, організаційні чинники, сукупний вплив чинників, персонал закладів освіти.

Терещенко К.В. Влияние организационных факторов на уровень толерантности персонала учебных заведений. В статье описаны уровни развития основных видов толерантности (этническая, социальная толерантность и толерантность как черта личности) и индекса толерантности персонала общеобразовательных учебных заведений. Проанализирована связь между толерантностью педагогов и организационными факторами (количество лиц, работающих в организации, время существования организации, место нахождения организации). Установлено совокупное влияние нескольких организационных факторов на уровень толерантности как черты личности и индекс толерантности персонала учебных заведений.

Ключевые слова: толерантность, виды толерантности, индекс толерантности, организационные факторы, совокупное влияние факторов, персонал учебных заведений.

Постановка проблеми. Внаслідок посилення в Україні соціальної напруженості, інтенсифікації міграційних процесів постає необхідність сприяння формування толерантного ставлення громадян до представників інших соціальних груп. Особливо гостро проблема формування толерантності постає в полікультурному середовищі сучасних закладів освіти, де розвиток толерантності педагогів виступає умовою виховання толерантності учнів.

У цьому контексті значний науковий інтерес представляють чинники, що впливають на рівень сформованості толерантності персоналу в освітньому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціально-психологічний вимір толерантності розкривають у своїх працях зарубіжні та вітчизняні вчені В. Москаленко [2], Г. Олпорт [3], Л. Орбан-Лембрик [4], Л. Почебут [6], А. Скок [9]. Термін «толерантність», що походить від лат. *tolerantia* (терпіння), у соціально-психологічному аспекті передбачає терпимість до різних думок, неупередженість в оцінці людей і подій [2], захист своєї гідності та своїх інтересів при повазі до інтересів іншої людини [6].

Деякі аспекти формування толерантності педагогічних працівників аналізували С. Литвинова [1], В. Полякова [5], О. Руда [8] та інші дослідники. У попередніх розробках нами було проаналізовано окремі види толерантності персоналу інноваційних і традиційних загальноосвітніх навчальних закладів у контексті розвитку організаційної культури [10]. Разом із тим, проблема впливу організаційних чинників на рівень толерантності освітнього персоналу залишається недостатньо розробленою.

Мета статті полягає в оцінці зв'язку між толерантністю персоналу закладів освіти й організаційними чинниками (кількість осіб, які працюють в організації, час існування організації, місце розташування організації).

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. У ході дослідження, яке проводилося у 2014 році, використовувалися такі опитувальники: а) для дослідження основних видів толерантності та загального індексу толерантності – «Експрес-опитувальник «Індекс толерантності» Г. Солдатової, О. Кравцової, О. Хухлаєва, Л. Шайгерової [7]; б) для дослідження організаційних чинників – анкета-паспортичка.

В опитуванні взяло участь 306 педагогічних працівників восьми загальноосвітніх навчальних закладів традиційного (42,5%) та інноваційного (57,5%) типу Київської області.

Дослідження проведено в рамках виконання науково-дослідної теми лабораторії організаційної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України «Психологічні технології підготовки освітнього персоналу до розвитку організаційної культури в умовах соціальної напруженості» (2016–2018 рр.), науковий керівник – член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, професор Л. Карамушка.

На *першому етапі дослідження* встановлено рівні розвитку основних видів та індексу толерантності персоналу освітніх організацій. Як видно з *таблиці 1*, за окремими видами толерантності та індексом толерантності персоналу освітніх організацій найбільш вираженим є середній рівень розвитку.

Згідно з результатами дослідження, серед видів толерантності в педагогів переважає *толерантність як риса особистості* (п'ята частина респондентів характеризуються високим рівнем розвитку цього виду толерантності). Дещо менш розвинутою є *соціальна толерантність* педагогічних працівників (16,2% респондентів характеризуються високим рівнем розвитку цього виду толерантності). Лише 11,7% респондентів характеризуються високим рівнем розвитку *етнічної толерантності*, що свідчить про меншу терпимість респондентів до представників етнічної аутгрупи, ніж до представників інших соціальних груп.

Переважання середнього рівня розвитку (79,2 – 93,4%) окремих видів та загального індексу толерантності педагогів вказує на значні резерви підвищення рівня толерантності освітнього персоналу навчальних закладів.

Таблиця 1

Рівні розвитку основних видів та загального індексу толерантності персоналу закладів освіти (у % від загальної кількості респондентів)

Види толерантності	Рівні толерантності		
	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Етнічна толерантність	5,3	83,0	11,7
Соціальна толерантність	1,4	82,4	16,2
Толерантність як риса особистості	0,4	79,2	20,4
Індекс толерантності	0	93,4	6,6

На *другому етапі дослідження* проаналізовано зв'язок між толерантністю персоналу закладів освіти й організаційними чинниками (кількість осіб, які працюють в організації, час існування організації, місце розташування організації).

Як видно з *таблиці 2*, встановлено зворотний зв'язок між рівнем етнічної та соціальної толерантності й чинником «кількість осіб, які працюють в організації» ($p < 0,01-0,05$). Отже, в невеликих освітніх закладах рівень етнічної та соціальної толерантності вищий, ніж в освітніх організаціях з великою кількістю працюючих.

Звертає на себе увагу той факт, що із збільшенням часу існування організації показники толерантності як риси особистості педагогічних працівників та індексу толерантності зменшуються ($p < 0,05$). Отже, відносно «молоді» організації відрізняються вищим рівнем цих показників, ніж «старші». Можливо, такі дані можна пояснити тим, що в новостворених освітніх організаціях частіше використовуються сучасні методи управління, застосовуються новітні педагогічні технології, колектив бере більш активну участь в управлінні організацією, що призводить до підвищення рівня толерантності працівників. Таке припущення частково базується на наших попередніх дослідженнях, які показали, що рівень толерантності в персоналу інноваційних закладів освіти у цілому вищий, ніж в традиційних [10].

Дані, наведені в таблиці 2, свідчать про те, що рівень толерантності як риси особистості та індексу толерантності педагогів у сільських навчальних закладах вищий, ніж у міських. Ймовірно, це пояснюється тим, що в сільських школах педагогічні працівники більш тісно взаємодіють один з одним та учнями, краще знають один одного, отже, рівень толерантності в цих закладах вищий.

Таблиця 2

Взаємозв'язок між толерантністю персоналу закладів освіти та організаційними чинниками (r_s)

	Етнічна толерантність	Соціальна толерантність	Толерантність як риса особистості	Індекс толерантності
Кількість осіб, які працюють в організації	-0,197**	-0,137*	0,002	-0,058
Час існування організації	-0,068	0,017	-0,137*	-0,124*
Місце розташування організації	-0,066	-0,090	-0,164**	-0,147*

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

На *третьому етапі дослідження* проаналізована сукупна дія кількох організаційних чинників на рівень толерантності персоналу закладів освіти.

Як видно з *рис. 1*, констатовано сукупний вплив чинників «кількість осіб, які працюють в організації» та «місце розташування організації» на рівень толерантності як риси особистості педагогів. Дійсно, якщо зі збільшенням кількості працюючих в міських навчальних закладах цей показник толерантності залишається практично незмінним, то в сільських школах він досягає максимуму при кількості працюючих осіб від 50 до 100, після чого суттєво знижується.

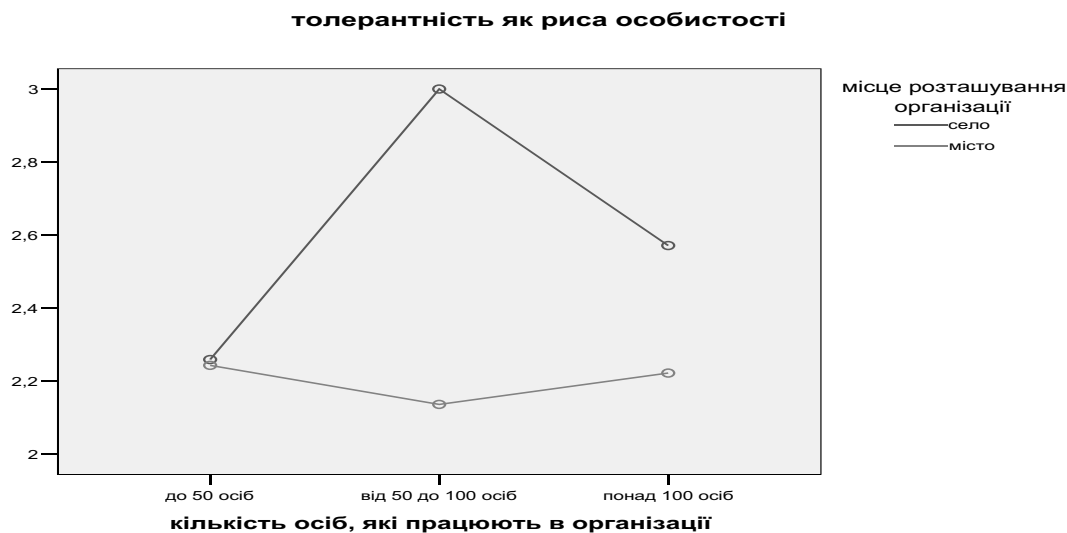

Рис. 1. Вплив чинників «кількість осіб, які працюють в організації» та «місце розташування організації» на рівень толерантності як риси особистості персоналу закладів освіти ($p < 0,05$)

Встановлено сукупний вплив чинників «час існування організації» та «місце розташування організації» на рівень толерантності як риси особистості педагогічних працівників. Як видно з *рис. 2*, в міських навчальних закладах рівень толерантності педагогів зі збільшенням часу існування організації дещо знижується, тоді як у сільських навчальних закладах він спочатку зростає, досягає максимуму для часу існування організації від 16 до 20 років, а потім стрімко знижується.

Рис. 2. Вплив чинників «час існування організації» та «місце розташування організації» на рівень толерантності як риси особистості персоналу закладів освіти ($p < 0,05$)

Подібні результати отримано також щодо індексу толерантності педагогічних працівників. Дійсно, дані, наведені на *рис. 3*, свідчать про значний вплив чинників «час існування організації» та «місце розташування організації» на індекс толерантності педагогів. Зокрема, якщо у міських навчальних закладах індекс толерантності освітнього персоналу поступово знижується, то в сільських закладах освіти він стрімко зростає, досягає максимуму для часу існування організації від 16 до 20 років, після чого знижується.

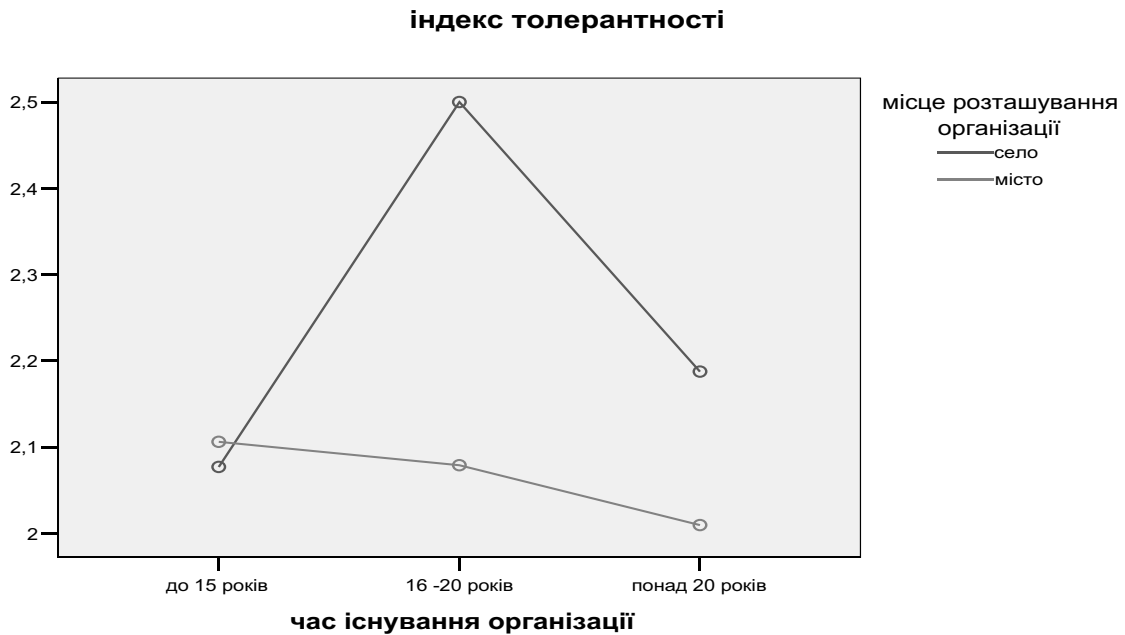

Рис. 3. Вплив чинників «час існування організації» та «місце розташування організації» на індекс толерантності персоналу закладів освіти ($p < 0,05$)

Таким чином, встановлено вплив окремих організаційних чинників та їх сукупний вплив на певні види та загальний індекс толерантності персоналу закладів освіти.

Висновки:

1. Встановлено, що за окремими видами толерантності та індексом толерантності персоналу закладів освіти найбільш вираженим є середній рівень розвитку, що вказує на існування значних резервів формування толерантності педагогічних працівників.
2. Виявлено, що в невеликих освітніх закладах рівень етнічної та соціальної толерантності персоналу вищий, ніж в освітніх організаціях з великою кількістю працюючих.
3. Констатовано, що зі збільшенням часу існування освітньої організації показники толерантності як риси особистості та індексу толерантності персоналу зменшуються.
4. Рівень толерантності як риси особистості та індексу толерантності педагогів у сільських навчальних закладах вищий, ніж у міських.
5. Встановлено сукупний вплив організаційних чинників на рівень толерантності як риси особистості та індекс толерантності персоналу закладів освіти.
6. Отримані дані можуть бути використані для створення системи психологічного забезпечення розвитку толерантності персоналу освітніх організацій.

Перспективи подальших досліджень полягають в аналізі впливу соціально-психологічних та соціально-демографічних чинників на рівень толерантності педагогічних працівників.

Список використаних джерел

1. Литвинова С. Толерантність як соціально-педагогічна проблема / С. Литвинова // Гуманізація навчально-виховного процесу. – 2010. – Вип. ЛІІ.– Част. І. – С. 176–181.
2. Москаленко В.В. Соціальна психологія: підручник / В.В. Москаленко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 688 с.
3. Олпорт Г. Толерантная личность / Г. Олпорт // Национальный психологический журнал. – 2011. – №2(6). – С. 155–159.
4. Орбан-Лембрик Л. Толерантність як основа адекватних взаємин у полікультурному світі / Л. Орбан-Лембрик // Соціальна психологія. – 2008. – № 4. – С. 73–85.
5. Полякова В.І. Соціально-психологічні проблеми розвитку гендерної толерантності педагогічних працівників / В.І. Полякова // Актуальні проблеми психології: зб. наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / [ред. кол.: С.Д. Максименко (гол. ред.) та ін.]. – Т. I : Організаційна психологія. Соціальна психологія.

- Економічна психологія / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К.-Алчевськ : ЛАДО, 2014. – Вип. 40. – С. 156-160.
6. Почебут Л.Г. Кросс-культурная и этническая психология: учебное пособие / Л.Г. Почебут. – СПб. : Питер, 2012. – 336 с.
7. Психодиагностика толерантности личности / под ред. Г.У. Солдатовой, Л.А. Шайгеровой. – М.: Смысл, 2008. – 172 с.
8. Руда О.Ю. Толерантність у роботі викладача з підлітками / О.Ю. Руда // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2010. – Вип. 2. – С. 181-184.
9. Скок А.Г. Стан вивчення змісту та основних компонентів толерантності в психології / А.Г. Скок // Актуальні проблеми психології / [ред. кол.: С.Д. Максименко (гол. ред.) та ін.]. Т.1: Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. : А.С.К., 2005. – Част. 14. – С. 143–147.
10. Терещенко К.В. Толерантність персоналу в контексті розвитку організаційної культури інноваційних і традиційних закладів освіти // Організаційна психологія. Економічна психологія. – 2015. – № 1. – С. 140-147.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Lytvynova S. Tolerantnist' yak sotsial'no-pedahohichna problema / S. Lytvynova // Humanizatsiya navchal'no-vykhovnoho protsesu. – 2010. – Vyp. LII.– Chast. I. – S. 176–181.
2. Moskalenko V.V. Sotsial'na psykholohiya : pidruchnyk / V.V. Moskalenko. – K. : Tsentр uchbovoyi literatury, 2008. – 688 s.
3. Olport G. Tolerantnaja lichnost' / G. Olport // Nacional'nyj psihologicheskij zhurnal. – 2011. – №2(6). – S. 155–159.
4. Orban-Lembryk L. Tolerantnist' yak osnova adekvatnykh vzayemyn u polikul'turnomu sviti / L. Orban-Lembryk // Sotsial'na psykholohiya. – 2008. – # 4. – S. 73–85.
5. Polyakova V.I. Sotsial'no-psykholohichni problemy rozvytku gendernoyi tolerantnosti pedahohichnykh pratsivnykiv / V.I. Polyakova // Aktual'ni problemy psykholohiyi : zb. naukovykh prats' Instytutu psykholohiyi imeni H.S. Kostyuka NAPN Ukrainy / [red. kol. : S.D. Maksymenko (hol. red.) ta in.]. – T. I : Orhanizatsiyна psykholohiya. Sotsial'na psykholohiya. Ekonomichna psykholohiya / za red. S.D. Maksymenka, L.M. Karamushky. – K.-Alchevsk : LADO, 2014. – Vyp. 40. – S. 156-160.
6. Pochebut L.G. Kross-kul'turnaja i etnicheskaja psihologija : uchebnoe posobie / L.G. Pochebut. – SPb. : Piter, 2012. – 336 s.
7. Psihodiagnostika tolerantnosti lichnosti / pod red. G.U. Soldatovoj, L.A. Shajgerovoj. – M. : Smysl, 2008. – 172 s.
8. Ruda O.Yu. Tolerantnist' u roboti vykladacha z pidlitkamy / O.Yu. Ruda // Visnyk NTUU «KPI». Filosofiya. Psykholohiya. Pedahohika. – 2010. – Vyp. 2. – S. 181-184.
9. Skok A.H. Stan vyvchennya zmistu ta osnovnykh komponentiv tolerantnosti v psykholohiyi / A.H. Skok // Aktual'ni problemy psykholohiyi / [red. kol. : S.D. Maksymenko (hol. red.) ta in.]. T. 1 : Sotsial'na psykholohiya. Psykholohiya upravlinnya. Orhanizatsiyна psykholohiya : zb. nauk. prats' Instytutu psykholohiyi im. H.S. Kostyuka APN Ukrainy / za red. S.D. Maksymenka, L.M. Karamushky. – K. : A.S.K., 2005. – Chast. 14. – S. 143–147.
10. Tereshchenko K.V. Tolerantnist' personalu v konteksti rozvytku orhanizatsiyноyi kul'tury innovatsiynykh i tradytsiynykh zakladiv osvity // Orhanizatsiyна psykholohiya. Ekonomichna psykholohiya. – 2015. – # 1. – S. 140-147.

Tereshchenko, K.V. The impact of organizational factors on educational institution staff's tolerance level. The article describes the levels of the main types of secondary school teachers' tolerance (ethnic tolerance, social tolerance and tolerance as a personality trait) and tolerance index. Certain types of teachers' tolerance and tolerance index have been found to be the most common, which creates good opportunities for tolerance development.

The author analyzes the relationship between teachers' tolerance and some organizational factors (organization's size, age and location). It was shown that small educational institutions had higher levels of teachers' social and ethnic tolerance than large educational organizations. The older the organization, the lower were teachers' tolerance index and tolerance as a personality trait. It was found that the level of teachers' tolerance as a personality trait and tolerance index were higher in rural schools than in urban schools.

The author also discusses the cumulative effect of several organizational factors on teachers' tolerance as a personality trait and tolerance index.

The findings can be used to create a system of psychological support for secondary school staff's tolerance development.

Keywords: tolerance, tolerance types, tolerance index, organizational factors, cumulative effect of factors, staff of educational institutions.

Відомості про автора

Терещенко Кіра Володимирівна, кандидат психологічних наук, науковий співробітник лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна.

Tereshchenko, Kira Volodymyrivna, PhD, researcher, Laboratory of organizational and social psychology, G.S. Kostyuk Institute of Psychology, NAPS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

E-mail: kirteres@mail.ru